

Szembesítés

Kispesti évek és emberek

Csitul a délutáni csúcsforgalom, elápad az autófolyam, ritkábban dübörög át a téren a villamos. Az átmeneti csöndben mintha visszapörögne az idő, ötven-hatvan évvel ezelőtől, amikor Kispest még kis városka volt Pest árnyékában. A hátrafelé futó évtizedek képtelen illúzióját kelti a békés utcakép, az alacsony házakra boruló lombosító, a gumirúdli kocsi húzó, cifrán felszerszámozott ló, a ráérősen sétáló, köröző fiatalok. A múltba visz a Nagy Balogh János-kiállítóterem tárlata is: „Mozaik a régi kispesti életmódból”. Egykori használati tárgyak, bútorok, ruhák, sárguló fényképek, újságkivágások, dokumentumok. A tárgyak neve mellé ilyen jelzőket illeszt az ember: ódon, régi patinás, holott a kiállítás inkább a tegnapi, semmint a tegnapielőtti idézi. Kispest — történelmi léptékekkel mérve — fiatal település.

A mocsaras, nádas, vizenyős vidéken 1870-ben épült az első ház, az Albertből elszármazott Czur Jánosné portája. S aztán sorra a többi. Irsáról, Vecsésről, Újharthyánból Pest és Buda közelsége miatt települtek be az emberek, a fővárosból pedig az olcsón parcellázott telek vonzotta ide a kispenzü honfoglalókat. Kispestnek az 1890-es népszámlálás adatai szerint már 4913 lakosa volt, 3490 magyar, 1029 német, 180 tót, 14 szerb, 6 horvát, 3 román, 2 osztrák és 189 „egyéb”. A századforduló táján Kispest iparosodni kezdett, megnyílt a Biehn-féle kátrányüzem, 1901-ben a Hoffherr-Schrantz mezőgazdasági gépgyár, bontakozott a textilipar. A település 1912-ben nagyközséggé, tíz év múlva városi rangot kapott, 1950-ben pedig — Budapest XIX. kerülete néven — a főváros része lett.

Az életmódtörténeti kiállítás a várossá válás évtizedeiről villantott fel emlékeket.

Nemzedékek

Fölkel Editet gyermekkorában, még az első világháború idején, súlyos betegség támadta meg, nyomait ma is viseli.

— Kispesten — mondja — az angolkór gyakori betegség volt. A rossz tápláltság, a nehéz körülmények okozhatták, hogy anynyian beleestünk. Tejét például a gyáli uradalomba jártunk, de a háborús években, bizony, ha jutott is pár fillér, tej nem nagyon volt.

— Hogyan éltek?

— Nagyon nehezen. Papa Kispestről Kőbányára járt dolgozni, mindig gyalog. Amikor megjött a munkából, odahaza dolgozgatott, konyhabútort csinált, sámlikat, hokedliket. Kézikocsin vittük be Pestre, eladni. Mi, gyerekek is sokat dolgoztunk, mosni kellett, fát aprítani, vizet hordani. A mosás volt a legkeserveesebb. Ilyen közben mostunk, mi...

Nevet, hogy — lám, a telkő is múzeumba került. Meg a többi régi holmi, a stélási, a famozsár, a kőedények, a petróleumlámpa. Az ő nemzedékének életét még ezek a tárgyak vették körül, az új generációnak minden darab idegen.

— Tudod-e, mi ez? — mutatok a mosóteknőre. A kisfiú, Gyenes István, a Petőfi úti iskola hatodikosa, bólint:

— Persze, disznófürösztő.

— Hát ez?

— Homokóra. Ez meg valamilyen lámpa, nem jut eszembe...

— Mit jelent az, hogy népbetegség?

— Influenzát.

Baj, hogy a kisfiú a mosóteknőt nem ismeri fel? Hogy a lombikos kávéfőző homokórának nézi; hogy a petróleumlámpáról nincsenek emlékei; hogy nem tudja a népbetegség meghatározását? Ellenkezőleg!

(Kispestenek a felszabadulás előtt csupán egy rendelőintézete, tüdőbeteg gondozója és tíz körzeti orvosa volt. Fölkel Edit és a többi beteg gyermek az 1920-as években gyógyszerhez, orvoshoz ritkán jutott. Mit kap ezzel szemben Gyenes István nemzedéke? A XIX. kerületi Tanács a IV. ötéves tervben 18,2 millió forintot fordított egészségügyi célokra, ebben a tervidőszakban pedig 22,2 millió az előirányzat. Ami pedig a mosóteknőt illeti, ma már sehol sem használják. Kispesten minden háztartásban van víz, villany, s bizonyára mosógép is.)

Aszfalt és akáca

A nyugdíjas ügyvéd, dr. Varjú Sándor, nyolcvanegy éve él Kispesten. Édesapja, Varjú Kálmán, az első betelepülők egyike volt, nagy lokálpatrióta. A Kossuthszobor felállításának kezdeményezője.

— Az én gyerekkoromban Kispest még akáclobos falu volt, nyugodt, békés település — mondja nosztalgikusan az idős ember. — Nyáron por, télen sár, de azért jó volt itt élni.

A por és a sár, az utépités és a csatornázás régi-régi kispesti gond. Takács Károly társaskocsitulajdonos és Sámson fuvaros omnibuszai sűrű port kavarva döcögtek végig a hajdani utcákon. A szennyvíz az útmenti árkokban csordogált, vízárt a sarki közkutatokra jártak. A helyi lap, a Kispest—Pestlőrinci Híradó minden számában kéri, követeli a csatornahálózat bővítését, az utak portalanítását, a járdakövezést. 1937. május 6-án végre hatalmas címbetűvel közölheti a lap: „Közszemlére tették ki az Üllői út csatornázási és átépítési tervét!” A cikkíró optimista, reméli, hogy a közműhálózat most már előbb-utóbb eléri Kispesten is. A lapokban fölvetődik az a gondolat is: a települést a fővároshoz kellene csatolni, hiszen a lakosság nagy része Budapestre jár dolgozni, ott költi el a pénzt”. 1950-ben, amikor a csatlakozás megvalósult, a főváros hangulatos kertvárossal gyarapodott, s ugyanakkor a településfejlesztés, a közművesítés nehéz gondjait is magára vállalta.

(Végh Istvánné, a XIX. kerületi Tanács elnöke: „A IV. ötéves tervben saját erőből mindössze fél kilométernyi csatornát építettünk, a Fővárosi Csatornázási Művek beruházásában pedig ezer métert. Emellett megkezdődött a Gábor Andor úti fögyűjtő építése. Az új tervidőszakban 138 millió forintot fordítunk csatornázásra. Befejezzük a Gábor Andor úti munkákat, megépül a Vörös Október úti fögyűjtő, s természetesen csatornahálózatot kapnak az új lakótelepek is.”)

Az elmúlt ötéves tervben nagyszabású utépitési programot valósítottak meg a kerületben. Negyvenhét utcában, összesen 12 kilométer hosszban építettek járdát, s ezzel megvalósult az a cél, hogy a kerület minden utcájában — legalább az egyik oldalon — szilárd járda legyen. Aszfaltburkolatot 62 ezer négyzetméternyi út kapott, az utépités, aszfaltozás az V. ötéves tervben is nagyszabású lesz, a kommunális fejlesztésre előirányzott összeg 38 százalékat út- és járdaépítésre fordítják.

Három pengő

Fuggert Ferenc, a helytörténeti kör lelkes aktivistája érdekes és jellemző dokumentumra bukkan, a múzeumnak ajándékozta. A belügyminiszterhez címzett segélykérelmet a „kegyelmes úr” egyik barátja ajánló sorokkal is támogatta: „Fazekas Emil munkanélküli, felesége budapesti körházban fekszik, szeretné hazavinni. Kérlek, támogasd, hogy segélyt kapjon.” A miniszter a levél hátoldalára firkaantott néhány

szót: „Kérek azonnal a segélyben intézkedni — 1939. III. 10.” Három nap múlva a polgármester-helyettes aláírásával Fazekas Emil kezében volt a kiutalás: „A 6000/1931. M.E. sz. rend. 17. §-a alapján egyszeri gyorssegély fejében, 3, azaz három — pengő gyorssegélyt engedélyezek.” Különös kegy...

Jaskó Miklós 1929 óta él Kispesten.

— Tízennyolc éves koromig a szentendrei műköüzemben dolgoztam — meséli. — 1926-ban megrokkantam, nyolcmázsás időmot emeltünk hatán, a kő megbillent, a többiek félreugrottak, az én kezem ottmaradt... Három évig kaptam a havi 17 pengő 33 fillér baleseti járadékot, aztán eltörölték. Elmentem a bíróságra, a pört megnyertem, de az üzem elbocsátott. Munkanélküli voltam, napszából, alkalmi inségmunkából tartottam el édesanyjamat és magamat. 1929-ben kijöttem Szentendrére, bátyámnak itt volt péksége. Arról, hogy anyánkat és engem támogasson, hallani sem akart, „Ha bírod a munkát — mondta — nálam dolgozhatsz, megfizetlek.” Ittragadtam. A legnehezebb munkákat végeztem a pékségben, hajnaltól napestig gürölgtem. Tízennyolc évig voltam a bátyámnál, a felszabadulás után az elektromos ktsz-nél dolgoztam, segéd munkásként. Amikor nyugdíjba mentem, kiderült, hogy a pékségben töltött 17 évből csak hatot igazolnak. A bátyám nem jelentett be a betegségéről, azt a néhány fillért is sajnálta... Egyedül élek, a régi pékség mellett egy kis szobában.

(Kerényi János tanácsag: „A kerületi lakásviszonyai rosszak, a házak zöme a századforduló és 1938 között épült. Vannak, akik csaknem húsz éve élnek már alberletben, vagy 1964 óta romossá nyilvánított házban.”)

Kispesten az elmúlt öt évben 504 új lakást építettek, s ugyanakkor 449-et szanáltak. Az V. ötéves tervben viszont hihebetlen mértékben meggyorsul a fejlődés. A kerületfejlesztésre tervezett 4,3 milliárd forint tekintélyes részét lakóházépítésre fordítják. Elkészült a kerület rekonstrukciós terve, hamarosan megkezdik az új városközpont építését. A Vörös Hadsereg és az Ady Endre út között néhány régi, korszerűtlen háztömböt felszámolnak, helyükön 1980-ig három ütemben 4459 lakást építenek. A hatalmas lakótelep bölcsődéket, óvodákat, iskolákat, orvosi rendelőt, áruházat, szolgáltatócentrumot kap. Kispest megújul, öt év alatt többet kap, mint 1870 és 1970 között, fennállásának első száz esztendejében összesen.

Tárgyak, emlékek

A kispesti helytörténeti gyűjteményt dr. Rózsai Ágnes történész gondozza. A Nagy Balogh János kiállítóterem raktárában 4623 tárgy, 5626 nyomtatvány és 5962 fotó őrzi a múlt emlékeit. A gyűjtés folyamatos és rendszeres.

— Az idő sürget — mondja dr. Rózsai Ágnes —, hiszen ma még fellelhető a régi kispesti élet emlékei, holnap talán már nem. A régi házakat lebontják, változik a városkép; a századelő használati tárgyai, ruhái, ha nem ügyelünk, a szemébe kerülnek. Pedig kincs ez! Mert ahhoz, hogy a jelent, a jövőt becsülni tudjuk, ismernünk kell a múltat.

Sűrűn nyílik az ajtó, jönnek a látogatók, hogy találkozzanak a régi kispesti életmóddal. Recsegve szól a tekerős lemezjátszó, Fényes Kató és Lantos Olivér énekel, s aztán a dalt elnyomja a kinttről jövő dübörgés. Óriás darut vontató teherautó fordul ki a sarok.

Holnap valahol új építkezés kezdődik.

VINCZE JENŐ